

Transmissió, pèrdua i recuperació de la llengua catalana a la Catalunya del Nord: Anàlisi d'alguns testimonis orals*

*Transmission, loss and recovery of Catalan in French Catalonia:
An analysis of some oral testimonies*

Natàlia Carbonell Ros & Gemma Albiol Torres

Universitat de Girona

Institut de Llengua i Cultura Catalanes

natalia.carbonell@udg.edu

gemma.at5@gmail.com

Received: 1.IV.2013

Accepted: 6.IV.2013

Abstract

The present study aims to show the first results of a work in progress on linguistic complexity in the French Catalonia and the emotional reactions that this situation causes on still Catalan speakers. Since there are some statistical studies about the situation of Catalan in the Northern Catalonia, this research has focused on using a qualitative method of research in two key areas for transmission of language: the family and the school. Interviewees explain their linguistic experience and their perception of Catalan language situation, meanwhile the main objective of an interviewer is to discover emotional aspects deposited in language.

Key words: Northern Catalonia, transmission of language, Catalan language, linguistic complexity, identity, qualitative method.

*Aquest estudi s'insereix en el marc del projecte d'investigació del Grup d'Història de la Llengua de la Universitat de Girona: *Sobre los territorios de la lengua: La frontera franco-española en la historia de la lengua y de la identidad catalanas* (Ref.: FFI2011-27361), finançat pel Ministeri de Economia i Competitivitat.

Resum

L'article següent exposa les primeres dades d'un estudi en curs al voltant de la complexitat lingüística que actualment experimenta la Catalunya del Nord i les reaccions emotives que aquest fet provoca entre els encara parlants de català. Atès que ja hi ha estudis estadístics recents sobre la situació del català a la Catalunya del Nord, en aquesta recerca s'ha utilitzat el mètode qualitatiu d'investigació en dues àrees cabdals per a la transmissió de la llengua: l'àmbit de la família i l'àmbit escolar. Els entrevistats expliquen les seves experiències lingüístiques, la seva percepció de la situació, mentre l'objectiu dels entrevistadors és descobrir els aspectes emocionals que es dipositen en la llengua.

Mots clau: Catalunya del Nord, transmissió de la llengua, català, complexitat lingüística, identitat, mètode qualitatiu.

Índex

- 1 [Introducció](#)
 - 2 [Metodologia de treball](#)
 - 3 [La transmissió en l'àmbit familiar](#)
 - 4 [La transmissió i la voluntat de recuperació en l'àmbit escolar](#)
 - 5 [La formació del professorat](#)
 - 6 [Els motius per estudiar català](#)
 - 7 [Conclusions](#)
- [Referències](#)

1 Introducció

Davant la complexitat lingüística que existeix avui a la Catalunya del Nord, hem considerat necessària una recerca que parteixi de la realitat actual, una recerca sobre el terreny, per observar com es viu i com ha estat el procés que ha conduït cap a aquesta complexitat. En iniciar la nostra investigació sabem que a la Catalunya del Nord, la Catalunya francesa, s'havia produït un trencament en el procés de transmissió del català que molts estudis daten a les acaballes de la Segona Guerra Mundial; tanmateix, com explica [Fullana \(2013\)](#), potser ve d'una mica més lluny. Un dels factors que originen la complexitat actual és la manca d'homogeneïtat en aquest procés de pèrdua de la transmissió.

Per complementar algunes dades estadístiques que ens ofereixen les administracions i certs estudis recents ([Baylac 2009](#)) hem plantejat un programa d'entrevistes qualitatives dins l'àmbit familiar i escolar, les principals esferes on es produeix la transmissió de la llengua. Les entrevistes han de servir per constatar el desenvolupament del procés de substitució lingüística i per entendre com es viu l'experiència dins l'àmbit familiar i escolar; tant la del trencament sofert, com la de la incipient recuperació que actualment s'està produint del català en aquesta zona. En els apartats que segueixen donarem compte de les primeres

dades obtingudes; hem d'advertir, però, que les dades que recollim i presentem en aquest article, tot i representar els diferents sectors que ha d'incloure l'estudi, són provisionals i pendents d'ampliar.

2 Metodologia de treball

Les entrevistes, que s'emmarquen també en un treball més general, tenen com objectiu esbrinar les reaccions emotives —els sentiments, si es vol— que la pèrdua o la recuperació d'una llengua provoquen. És a dir, volem analitzar les emocions viscudes en una família o a l'escola en relació amb la llengua, les imatges que sorgeixen i les associacions que es fan en parlar d'una llengua determinada o en contraposar-la amb una altra —per exemple, el grau d'identificació personal amb una llengua o amb una altra.

S'ha plantejat la recerca en l'àmbit familiar de la manera següent. Es considera rellevant analitzar les tres generacions que podem trobar en una mateixa família per tal de veure els diferents punts de vista sobre un aspecte concret o per veure les preocupacions i vivències respecte de la llengua al llarg del temps. El perfil que ha de presentar una família, per a ser incorporada en el nostre treball, és que hi hagi la possibilitat d'entrevistar tres persones d'aquest nucli familiar que pertanyin a tres generacions diferents, és a dir, l'avi/àvia, el pare/mare i el nét/néta, i l'altra condició indispensable és que en algun moment el català hagi estat llengua vehicular familiar.

Per tenir una visió al llarg del temps de com s'ha percebut la transmissió lingüística, en primer lloc, hem elaborat un model d'entrevista semi-estructurada, que parteix d'un guió i que utilitzem com a punt de referència, però que anem reorientant o adequant en funció del discurs de l'informant; pretenem recollir la trajectòria lingüística, les vivències lingüístiques de l'entrevistat, amb els màxims detalls per conduir-los cap als nostres objectius. El guió que serveix de base per a les diferents entrevistes, independentment de la generació amb qui parlem, conté els següents temes:

1. Percepció del català a la Catalunya del Nord des del punt de vista familiar.
2. Vivència de la pèrdua de la llengua des de la perspectiva personal i des de la perspectiva social.
3. Vivència de la recuperació de la llengua des de la perspectiva personal i social.
4. Identitat i llengua.

A partir de cadascun d'aquests blocs es desenvolupen diferents qüestions que s'adeqüen, en primer lloc, a la generació que tractem: per exemple, si parlem de la recuperació del català davant d'un informant de la primera generació, demanarem quin significat té per a ell que el seu nét o néta aprengui el català o el parli; en canvi, si ens trobem amb un informant de la tercera generació

demanarem els motius per voler aprendre el català o com viu l'experiència de l'aprenentatge d'aquesta llengua. En algun dels blocs, els informants de la primera generació ens parlaran més des del record —de vegades reinterpretat—, mentre que els de la tercera generació podran relatar les vivències actuals.

A cada entrevista se li ha atribuït una codificació que conté dades rellevants de l'informant. Les dues primeres lletres fan referència a l'àmbit: família autòctona (FA), família exiliada (FE), professor de primària (PP) i professor de secundària (PS). Les dues lletres següents són les inicials del nom i cognom de l'entrevistat. Seguidament hi ha dos números que representen l'edat, i finalment hi ha una lletra en minúscula que informa del sexe de l'entrevistat: home (h) o dona (d). L'identificador de cada informant es troba entre claudàtors al final de cadascuna de les citacions que hem inclòs en aquestes pàgines.

3 La transmissió en l'àmbit familiar

3.1 Tipologia de famílies

Les famílies que hem entrevistat es diferencien clarament en dos models: les autòctones i les procedents de l'exili. Les últimes són les majoritàries.¹ En tots dos models hi ha hagut una evolució cap a la llengua francesa, però a ritmes diferents.

Parlarem de *família autòctona* en aquells casos en què la primera generació, les persones nascudes durant la dècada dels anys 20 i 30, hagi nascut a la Catalunya del Nord i, com a mínim, els seus pares també. Com que la Catalunya del Nord és un territori on tradicionalment hi ha hagut molts moviments de població —és, per tradició, terra acollidora de catalans del sud—, els casos de famílies autòctones representen un percentatge baix. Com a exemple de família autòctona tenim el cas de la figura 1.

La primera generació d'aquesta família neix el 1938 a Prada, una zona rural de la comarca del Conflent. La primera llengua d'aquesta generació és el català rossellonès:² els pares, nascuts a Prada i Ceret, el parlaven habitualment i gairebé exclusivament. Aviat, però, la informant de la primera generació abandona el català a favor del francès quan als 4 anys arriba a l'escola *maternelle*; llavors, a casa també s'imposarà aquesta darrera llengua per a la comunicació familiar, tant entre pares i fills com entre germans. La informant d'aquesta generació explica:

Quan sóc anat a l'escola *maternelle*, quatre anys, [...] [el català] ha estat acabat: a casa tothom m'ha parlat francès. [...] La mo mare

¹De fet, Joan Peytaví i alguns altres autors ja han fet notar que la població de la Catalunya septentrional ha estat sempre una població altament barrejada (immigracions d'occitans, vídues de guerra casades amb catalans del sud dels Pirineus, exilis arran de diferents guerres carlines de l'Estat espanyol). Joan Peytaví parla de *mixitat* com a tret general de la població i, per tant de la llengua, d'aquest territori (Peytaví 2009, 195).

²Considerem el rossellonès com la parla de tota la Catalunya del Nord i no considerem les subvariants com el conflentí o el cerdà.

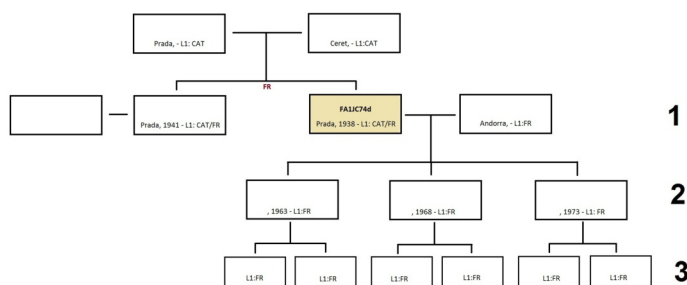

FIGURA 1. *Arbre de transmissió lingüística familiar FAC*

tenia a la taula el diccionari de francès per escriure quan calia escriure [...], el meu pare llegia francès mes escrivia pas francès [...]. La mo mare [...] nos deia *l'instruction prime*, volia dir la instrucció francesa, és lo que ha de millor; per què?, perquè nos donava treball, i la mo mare volia pas que jo i el meu germà [...] anéssim a treballar pels burgesos.³ [FA3JC74d]

Tant a la segona generació, nascuda entre les dècades dels anys 60 i 70, com a la tercera, nascuda entre les dècades dels anys 80 i 90, la llengua primera i l'única dins l'entorn familiar és la francesa. El català queda restringit al món dels avis i dels besavis: el podran entendre, de vegades amb alguna dificultat, però no el parlaran mai. La informant de primera generació que acabem de citar opina que, mentre que la segona generació de la seva família no ha tingut el català a l'abast, la tercera sí que ha pogut gaudir d'un cert contacte amb la llengua autòctona gràcies, com veurem després, a una certa presència en l'ensenyament. Malgrat això, no el parlen:

La meua mainada, les meues nines, totes tres, els ha pas interessat [el català], sempre han parlat francès [...]. No és pas que no han volgut parlar el català: [...] aqueixa generació parlava pas català. [Tinc sis petit-fils] podrien parlar català, [...] l'entenen [...] l'entenen tot ni ho parlen pas, eh? i tenim aqueix barriere de pas el parlar perquè com el parlen pas de joves tenen por que la gent se foten d'ellos. [FA3JC74d]

Pel que fa al segon model de famílies, s'hi troben bàsicament les famílies procedents de l'exili republicà del 1939, tot i que també inclouríem en aquest grup les famílies originades a partir d'altres migracions, la majoria per raons econòmiques. En alguna de les branques de l'arbre genealògic d'aquest model hi trobarem familiars que han nascut fora de l'Estat francès i de la Catalunya

³ Amb l'expressió *anar a treballar pels burgesos* la informant es refereix a anar a servir o fer de criat i treballar pels terratinents.

del Nord: la gran majoria són originaris de les comarques de la Catalunya del Sud. Per exemplificar aquest model hem escollit el cas que mostra la figura 2.

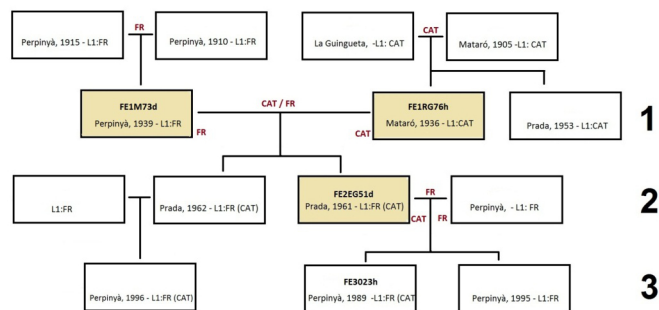

FIGURA 2. *Arbre de transmissió lingüística familiar FEG*

Observem que a la primera generació un dels membres és nascut a Mataró (Catalunya del Sud) i que els seus pares, nascuts a Mataró i la Guingueta (Catalunya del Sud i Catalunya del Nord, respectivament), tenien com a primera llengua el català. En aquest cas la llengua de comunicació d'aquesta generació amb els seus pares, a diferència del que veïem en el model anterior, fou sempre el català. En aquesta primera generació trobem moltes persones vinculades a l'activisme cultural de finals dels anys 60 a la Catalunya del Nord. Un activisme cultural que té per objectiu divulgar, mantenir i desenvolupar l'ús del català i de la cultura catalana, no només entre la població de la Catalunya del Nord sinó també per a la gent de la Catalunya del Sud, on la repressió franquista era encara ben viva. En aquesta generació hi trobaríem, per exemple, els fundadors de la Universitat Catalana d'Estiu —Prada de Conflent, agost de 1969.

Pel que fa a la segona generació de l'exemple, la primera llengua que van parlar no fou pas el català. D'una banda, hi havia la mare amb la llengua materna francesa, l'escola i la majoria d'amics que parlaven el francès; i, d'altra banda, hi havia el pare amb el català com a primera llengua. Segons la informant d'aquesta generació, primer només parlava francès, i als 12 o 13 anys va començar a parlar català:

Sempre hem viscut dins un món català [...] Una llengua la parles si tens menester de sobreviure [...] vaig necessitar el català als 12 o 13 anys. El teníem a dintre, és a dir, que un dia va sortir. [FE2EG51d]

Així doncs, s'observa que la segona generació té com a primera llengua el francès per la influència externa —escola, amics, etc.— i per un dels progenitors —en aquest cas, la mare—, però, fruit de la influència de l'altre progenitor, es viu en un ambient de catalanitat, es defensa la llengua catalana i, finalment, «emergeix» la llengua catalana com a llengua de comunicació. En el cas que mostrem, la parlant d'aquesta segona generació decideix parlar català als fills

—la generació número tres del nostre estudi. Tanmateix, és habitual trobar-se amb una parella, com és en aquest cas, que, per raons diverses, transmet als fills la llengua francesa; a més, hi intervenen altra vegada factors externs a la família, que faran que la primera llengua de la tercera generació tornarà a ser el francès, tot i poder entendre, parlar i, fins i tot, identificar-se amb el català. L'informant de la tercera generació d'aquest cas ho viu així:

Diria que el català és la meua llengua principal, però la història d'aquí a Catalunya del Nord fa que l'utilitzi menys que el francès. [...] Em sento més còmode parlant amb francès, perquè l'utilitzo més: la majoria dels meus amics parlen francès, les pel·lícules les miro en francès... el francès és la llengua que em surt més espontàniament. [...] Identitàriament em considero català, sens cap dubte. [FE3OG23h]

S'ha detectat que, tot i la recessió de l'ús del català a favor de la llengua francesa que presenten els dos tipus de família, hi ha una diferència important entre elles: les autòctones deixen de transmetre el català una generació abans que les dels exiliats i no hi ha una voluntat tan clara de recuperar-la com la que presenten les famílies originàries de l'exili. Els dos models assumeixen que el francès és la llengua que cal dominar. Entre els exiliats, però, es repeteix molt més clarament el discurs que la llengua catalana és un llegat que s'ha de transmetre. De vegades, però, hi ha un abisme entre el discurs i la realitat i, sovint, es detecten alguns prejudicis pel que fa a la transmissió del català com a primera llengua en aquells que la defensen.

3.2 Complexitat generacional

Treballar amb les tres generacions d'una mateixa família ens ha permès observar com ha viscut cadascuna d'aquestes generacions la complexitat lingüística que existeix als territoris de la Catalunya del Nord. El fet que la situació politico-administrativa d'aquesta zona fronterera hagi sofert canvis al llarg del temps ha ocasionat que cada generació hagi viscut la llengua catalana de manera diferent. La primera generació solia parlar català amb els amics, però tenia prohibit utilitzar-lo a l'escola. Dos testimonis escolaritzats els anys 40 n'expliquen l'experiència:

Els mestres perseguïen els alumnes que parlaven en català: els posaven més deures, còpies... i els ridiculitzaven quan posaven catalanades en les redaccions [...] no es podia parlar en català al pati tot i que ells quan anaven a fer el cafè parlaven en català. [FE1PV83h]

No existia l'escola en català. A més, quan et sentien parlar en català et picaven els dits, estava totalment prohibit. A mi em feia molta ràbia que passés això amb la llengua catalana. Em sentia impotent de no poder-hi fer res. Em van imposar el francès i no m'agradava, gens. [FE1JC76h]

La segona generació de les famílies que vivien a casa un ambient català, amb els amics no podia mantenir aquesta llengua. Una informant d'aquesta generació parla de la dificultat d'explicar la seva catalanitat davant els companys:

Jo em recordo que anàvem a sentir el Lluís Llach a Figueres, a Girona o no sé què, i que, clar, tornaves al dilluns al col·legi i no els hi deies «he anat a veure el Lluís Llach», perquè ningú sabia de qui parlaves i, doncs, [...] entre lo que jo he viscut d'adolescent i la realitat del món era molt diferent, molt complicat. [...] Ara hi ha més normalitat. [...] Abans tenies una doble vida. [...] Hi havia coses que no deies. [FE2EG51d]

Efectivament, la tercera generació pot tenir un ensenyament en català i no ha d'amagar-se ni per parlar català ni per reivindicar una cultura catalana. Viu la catalanitat amb «normalitat», segons les seves paraules, però és conscient del predomini de la llengua francesa en la societat nord-catalana i com aquesta llengua ha interferit en la seva realitat:

Amb els companys sempre diem que hauríem de fer un esforç per parlar català entre nosaltres. [...] Quan parlo català tinc accent francès i quan parlo francès tinc accent català. [FE3OG23h]

D'aquesta complexitat lingüística que es viu a la Catalunya del Nord sorgeix una identitat també complexa originada pel dilema de la possibilitat de ser català i francès alhora o d'haver d'escollir una de les dues opcions. La primera generació ho veu de la manera següent:

Aquí la gent se sent francesa, fins i tot els que parlen en català, però també se senten catalans [...] El que passa és que el francès és omnipresent. [FE1PV83h]

Aquí la gent tenen el cul entre dues cadires: diuen sem catalans i francesos, francesos i catalans i tot això, però, de fet, som francesos, nosaltres aquí som francesos. Som catalans d'origen però la carta d'identitat, francesa. Hi ha hagut tres guerres i han fet combatre la gent d'aquí per defensar França, mai per defensar Catalunya. La gent que ha tingut un mort a la guerra és per França i França ha fet un reconeixement i una pensió. [FE1RG76h]

Jo tinc identitats franceses, però som catalana. Em considero tots dos: catalana i francesa. Quan seré morta tindrè al meu cor la bandera catalana. [FA1JC74d]

El punt de vista identitari de la segona generació és diferent. Les persones d'aquesta època no han hagut de lluitar en cap guerra per un país determinat i, en canvi, han experimentat l'activisme cultural que s'ha portat a terme a la Catalunya del Nord des dels anys 60. La majoria dels testimonis se senten vinculats al català, i en alguns casos més que al francès:

Respecte a París, se sent que hi ha una història diferent. El català i el francès, totes dues llengües, són les meves llengües, no entren en conflicte. [FE2MV47d]

No tinc cap lligam amb França. Per a mi Tolosa és un altre món. Encara que tingui o hagi tingut una doble cultura, en un moment donat tries un bàndol o un altre. És així. [FE2EG51d]

Finalment, la tercera generació viu la seva identitat amb un clar lligam cap a la llengua i cultures catalanes:

No es pot ser català i francès alhora: cal decidir. [...] Identitàriament em considero català. [...] Hi ha més diferència entre nosaltres i algú que viu a França endins que no pas entre la Catalunya del Nord i del Sud. Tenim més contactes. [FE3OG23h]

Les diferents experiències viscudes i els referents que cada generació porta en el seu bagatge configuren els distints punts de vista amb què cadascuna d'elles afronta la seva identitat i el seu grau de catalanitat. Una catalanitat particular, pròpia, però alhora lligada al Sud, a l'altra banda de la línia.

4 La transmissió i la voluntat de recuperació en l'àmbit escolar

Ja hem vist com la transmissió familiar d'una llengua, si no ve acompanyada per certs contextos socials que n'afavoreixin l'ús i el manteniment, s'estronca i pot debilitar-la fins a l'extinció. L'escola, tanmateix, pot intervenir en el procés de transmissió i, en el millor dels casos, en la revitalització —llavors es parla de recuperació o revernacularització (Montoya & Mas 2011). Justament, a la Catalunya francesa l'escola va jugar, com hem vist, un paper decisiu en l'ofegament del català (Fullana 2013). Avui, la situació ha canviat lleugerament. Per això, cal analitzar quin és el paper que té avui l'escola en el manteniment del català.

L'ensenyament *del* català o *en* català a l'escola a la Catalunya del Nord ha estat inexistent durant molts anys i és avui encara en una situació difícil. Paradoxalment, l'escola és el principal mitjà a través del qual els joves nord-catalans poden accedir a la llengua històrica del seu territori, ja que la transmissió familiar ha sofert un tall generacional. L'escola pot representar l'oportunitat per recuperar la llengua dels avis per a molts infants i famílies que ho desitgen. Som lluny, tanmateix, de trobar la complicitat de les institucions i les voluntats polítiques necessàries i només compten, les escoles que s'ho proposen, amb alguns mecanismes de pressió de la societat civil més implicada. Per tot això, el panorama de l'ensenyament de la llengua és avui molt divers, tant pel que fa a la multiplicitat de fórmules posades en funcionament com pel que fa a la variada tipologia dels professors. Manca una sistematització de l'ensenyament de la llengua catalana, que majoritàriament s'estudia com una llengua instrumental.

En aquesta part de la investigació en curs també s'ha fet ús d'entrevistes qualitatives, en aquest cas a professors *de o en* català a les escoles nord-catalanes. Les opinions dels ensenyants ens aporten materials interessants de reflexió sobre l'estatus de la llengua catalana en l'ensenyament, com per exemple les raons que s'addueixen per ensenyar-la i la vinculació emocional dels professors amb la matèria que ensenyen.

4.1 El marc de referència de les entrevistes escolars

El sistema educatiu francès actual —preuniversitari— està dividit en tres etapes (v. taula 1): l'escola primària, dels 3 als 10 anys —inclou *la maternelle* dels 3 als 6 anys i *l'élémentaire* dels 6 als 10—; la secundària, el *collège*, dels 11 a la 14, i el *lycée*, dels 15 als 17–18 anys. L'obligatorietat de l'educació és entre el sis i els setze anys.

El marc legislatiu francès permet, avui dia, l'ensenyament bilingüe amb paritat horària, és a dir, 50 % d'assignatures o activitats en una llengua regional i 50 % en francès. Tanmateix, a la Catalunya del Nord no hi ha prou suport institucional ni prou voluntats polítiques i hi ha un retard respecte d'altres marcs comparables, en què aquest tipus d'ensenyament té molta més trajectòria —seria el cas del cors, o del basc a Iparralde. En la taula 2, s'observa el percentatge de nens escolaritzats en l'ensenyament bilingüe en l'escola primària francesa segons la zona. A la Catalunya del Nord només un 7 % dels nens «poden optar» a aquest tipus d'ensenyament: uns 2.800 nens, majoritàriament de municipis petits i rurals.

TAULA 1. *El sistema educatiu francès*

	3	<i>maternelle</i>	escola
	4		primària
	5		
ensenyament obligatori	6	<i>élémentaire</i>	
	7		
	8		
	9		
	10		
		11	<i>collège</i>
	12		secundària
	13		
	14		
	15	<i>lycée</i>	
	16		
	17		
	18		

TAULA 2. Nens escolaritzats en ensenyament bilingüe a l'escola primària francesa

basc	(País Basc francès)	33 %
alemany	(Alsàcia)	11 %
cors	(Còrsega)	25 %
català	(Catalunya del Nord)	7 %

Ara bé, segons algunes dades sociolingüístiques recents, la demanda social d'ensenyament bilingüe volta actualment entre un 40 % i un 50 %. De fet, la demanda d'una presència més gran del català a l'escola és el que ha propiciat també algunes iniciatives privades com La Bressola, que amb 8 escoles aplega uns 800 nens, i l'escola Arrels, que n'acull uns 200 més. Aquestes escoles posen en pràctica un règim d'immersió lingüística en català, similar al que s'ha fet a la Catalunya del Sud.

A partir de la secundària, al *collège*, l'escolarització bilingüe descendeix fins al 3 % o 4 % la qual cosa ens porta a pensar que la continuïtat de la llengua a través de l'escola no està garantida. Cal assenyalar dos escenaris possibles: a) català a partir del primer any de *collège* amb el tractament d'una llengua estrangera viva —dues hores la setmana; b) dues hores la setmana de llengua catalana i dues hores més d'una altra assignatura en català, normalment història i geografia.

S'ha de dir que al *lycée* tot és més complicat, perquè hi ha més assignatures optatives; malgrat això hi ha una tendència entre els estudiants a optar a les assignatures ofertes en català perquè que afavoreixen l'obtenció del certificat de *baccalauréat bilingue* (BAC bilingüe) al final del liceu. L'ensenyament immersiu a secundària només es du a terme en una escola Bressola de Perpinyà —*Collège Pompeu Fabra*— i en un centre immersiu —*Col·legi Comte Guifré*— que ni tan sols és reconegut oficialment.

Però al darrere de l'estructura educativa que hem descrit, i malgrat les restriccions del sistema, hi podem reconèixer un notable interès social pel català. Molts joves i associacions de pares i mares —pares i mares que ni tan sols el parlen, encara que en tenen el record familiar— demostren una voluntat de promoure i dignificar l'aprenentatge del català. La Universitat de Perpinyà, que ha treballat des de fa temps en la planificació d'estudis lingüístics *de i en català*, ha posat en marxa des de 1992 un Certificat d'Aptitud per a l'Ensenyament Secundari de català (CAPES), que reforça el prestigi i el suport formal a llengua catalana. Associacions com ara APLEC, creada el 1983, que apleguen ensenyants de català, estudiants, pares i mares, donen suport a moltes iniciatives relacionades amb l'ensenyament del català —bilingüe, públic i privat, immersiu, paritari o més restringit. L'APLEC té, en aquests moments, el suport de

nombroses institucions, locals i regionals, de la Catalunya del Nord i també de la del Sud; justament és a través d'aquesta associació que hem pogut contactar amb alguns ensenyants de català per obtenir les dades que presentem en aquest article.

5 La formació del professorat

A la complexitat del sistema educatiu cal afegir-hi una altra variable que resulta ben rellevant: l'enorme diversitat en la tipologia del professorat encarregat d'ensenyar o donar a conèixer la llengua i, en conseqüència, les diferències de plantejament en la seva feina.

Troblem que en les escoles on es du a terme l'educació primària, maternal i elemental, l'assignatura de català i les altres assignatures que es puguin fer en llengua catalana les imparteixen professors catalandòfons que són mestres titulars, però que, en molts casos, no tenen cap formació específica. Es tracta de mestres generalment autòctons que tenen la voluntat d'introduir el català i que es defineixen com a *militants*. El tema de la «militància» és un factor que defineix la major part d'ensenyants. Vegem alguns dels comentaris dels entrevistats:

A l'inici tot es feia més o menys amb voluntaris, qui sabia parlar català i que ho volia fer, militantisme també... [PSBB50h]

La meva vinculació amb la llengua és professional, personal, familiar, cultural, és la meua llengua materna i la que parlo als meus fills [...] Si el català és el sentiment de nacionalitat, doncs, sí em sento catalana [...] el ser català és l'ús de la llengua. [PSMB50d]

[M'he dedicat a això] per la cultura, per mantenir viva aquesta [...] la continuació de la família, un signe fort de la família, me sembla que n'hi ha molts que ho veuen així [PSBB50h]

Han estat professors de català per voluntat, per esforç personal i, ben sovint, manifesten una vinculació emotiva amb la llengua històrica, que relacionen amb una qüestió d'identitat. Parlant de la seva tasca, un professor ho resumeix així:

[La vinculació amb el català] és una transmissió familiar passiva, però transmissió passiva, sé pas si es pot dir així. A casa sempre he sentit a parlar català, el meu pare al meu avi. [...] El meu pare sempre em parlava en francès. La meua mare, que és catalana, també sempre em parlava francès. Sentit, però utilitzar-lo mai. [...] [Fou] una recerca, una investigació per a la meua identitat personal, la identitat catalana. Evident que la llengua és l'element clau. I, doncs, vaig seguir jo: prendre lliçons de forma voluntària. [PSBB50h]

Des de 2002, tanmateix, i pensant en les escoles oficialment bilingües, el govern francès ha organitzat algunes oposicions o concursos en què els mestres i professors han pogut acreditar el coneixement del català (concursos de

«reclutament especial» o CRPE), de manera que ja hi ha mestres oficialment capacitats per a l'ensenyament de la llengua. D'altra banda, per a la secundària, des de 1992 s'han anat convocant algunes places a oposició que acrediten com a *professeur de langue regionale*, essent sempre aquesta una condició complementària d'alguna altra disciplina «ordinària»; en aquests moments hi ha uns 50 professors d'aquest tipus a la Catalunya del Nord.

A banda del professorat oficial, l'associació APLEC contracta regularment professorat per assegurar l'ensenyament del català a les escoles; aquests professors, que anomenen *intervenants extérieurs*, poden ser autòctons o originaris d'altres territoris catalans, és a dir, catalans espanyols. Els centres privats — Bressola, Arrels— on es du a terme la immersió lingüística en català compten amb un nucli de professors que són personal fix de l'escola i que han passat un concurs on es requereix el català, però també contracten una part del professorat per ensenyar el català, i aquests professors solen ser generalment originaris del Sud. La presència de professors no autòctons desperta de vegades alguns recels entre els mateixos professors per la varietat de llengua que parlen, però també entre la població:

Els que vénen del sud no són gaire cooperatius... Aquí se'ns sobreposa el francès, però allà el castellà. Es pensen que perquè són de Barcelona parlen millor, i no. [PSJC65d]

El treball d'un professor de català aquí és de transmetre la llengua, però és de transmetre la cultura i no tenim totalment la mateixa. I si vols que els teus fills t'entenguin els hi tens d'ensenyar la teva cultura i no pas la d'un altre de més normativa o diferent i a més el que no trobo normal és que per a ells és una oportunitat de treball i no té una raó afectiva. No sem prou nombrosos per no ens servir de l'afectiu, és molt afectiu [el català]. [FE2MV47d]

La falta de programació d'estudis en català i el fet que els mitjans amb què compten els ensenyants són, sovint, limitats ha provocat que durant molt temps hagin hagut de crear els seus propis materials. Algunes administracions, com ara l'Ajuntament de Perpinyà, van tirar endavant determinades iniciatives com ara el Centre de Documentació i Animació de la Cultura Catalana (CEDACC, 1978), però les dificultats econòmiques sovint han complicat la tasca. Dos professors, un de llengua i un altre d'història i geografia, fan els comentaris següents:

Material escolar? Això era un altre problema, no teníem res. O havíem de fabricar-lo o d'agafar coses que hi havia al sud i d'adaptar-les. Tot era comparació català/castellà, i aquí és francès/català... Havíem format una associació de professors, un centre de recursos, una Coordinadora de català. Organitzaven cursets i intercanvis en grups... A la Universitat Catalana d'Estiu s'organitzaven seminaris de professors de català. Elaboraven material. [PPJC65]

Això era el més complicat... Els programes que hem de seguir [d'història i geografia] a França, ... a Perpinyà el programa ensenyat és exactament el mateix que a París, a l'Île, a Brest, a Estrasburg. [...] Molt sovint he tingut de fer una feina de traducció bastant important. Jo feia classe a alumnes monolingües, en francès. Feia el mateix curs. [...] L'enfocament francès és molt diferent. [...] La geografia ensenyada al Sud és totalment diferent a França. [FE2MV47d]

6 Els motius per estudiar català

Segons l'*Enquesta d'Usos Lingüístics a la Catalunya Nord* ([Generalitat de Catalunya 2004](#)), el 43,7 % dels habitants volen que els seus fills aprenguin el català a l'escola, el 23,1 % s'hi oposa i el 33,2 % no respon. Els professors entrevistats identifiquen tres causes d'aquesta demanda: en uns casos és la consciència de la importància de conèixer la llengua històrica per raons identitàries; en altres, la raó és més «utilitària», econòmica; i, finalment, s'addueix que el bilingüisme, qualsevol bilingüisme, suposa un augment de les competències cognitives d'un estudiant.

Pel que fa a la segona causa, s'ha de tenir en compte que la Catalunya francesa és una de les zones més deprimides de França. No és estrany, doncs, que es vegi la Catalunya espanyola, una zona econòmicament desenvolupada, com una oportunitat per anar a cercar un treball. Alguns addueixen que saber català els afavorirà a l'hora de trobar feina al Sud. No obstant això, el francès és tingut igualment en alta estima:

Jo sempre he dit als meus alumnes de Ceret, per exemple, que finalment era pas el català el més important per ells. [...] La força, la competència ells tenen que al sud no teniu pas és el francès. [...] Ellos que han après anglès, com vosaltres, com la gent del sud, també espanyol, català [...] però tenen també el francès, un element important, una competència per treballar al sud. [PSBB50h]

Val a dir, però, que la variable econòmica no s'aplica només al Sud si ens atenem al testimoni següent:

Als que han fet català a l'escola, els hi queda quelcom a més de la llengua; vull dir, per exemple... aquest noi va fer una llicenciatura en català; el seu pare és notari i li va dir:

—Vine a treballar amb jo.

I quan el veig li he demanat:

—És que te serveix el català?

Me diu:

—Sí, perquè hi ha molta gent que, si li parles català, se sent amb més confiança; gent gran del Vallespir... si veuen que parlo català amb

ells tenen més confiança. —Veus? Serveix! Perquè el notari s'ocupa de la successió. Veus? Me diu això! [PPJC65d]

Els mateixos professors admeten que, pel que fa a la motivació per aprendre la llengua, hi té un paper destacat el perfil familiar. Hi ha dos casos: els que provenen d'una família d'arrel catalana i els que no són catalans. Per als alumnes pertanyents a famílies d'origen català, encara que no hagin mantingut la llengua, els elements identitaris i culturals continuen tenint un pes específic considerable, i són vistos pels professors com un mitjà per acostar-se a l'adquisició de la llengua:

Les tradicions són importants, la sardana... és la manera també d'apropar-se a la llengua. La llengua és perduda però existeix el sentiment de nacionalitat catalana, i s'expressa a través d'algunes expressions com ara el rugby [PPMB40]

Jo els deia: la llengua és la identitat; si no sabeu la llengua, quin identitat tindreu? Conèixer el territori també és necessari. Els feia passejar a veure coses. La llengua està lligada al territori... [PPJC65d]

Per altra banda, i independentment de quina hagi estat la motivació inicial per voler aprendre la llengua, en el procés d'aprenentatge caldrà sovint lluitar contra les circumstàncies ambientals i contra les circumstàncies vitals pròpies de l'edat dels alumnes:

Aquest bloqueig per utilitzar el català va més lligat amb l'adolescent... la por al ridícul. El català té una imatge de llengua obsoleta, que no és pas de moda, llengua dels pagesos... hi ha una visió molt negativa de la llengua.

Al pati hi ha tensions, alguns parlen català per fer enrabiats als altres, uns quants per provocació utilitzen el català. És complicat perquè és un període de la vida, l'adolescència, molt difícil des del punt de vista de la identitat, de la relació amb els altres... al liceu són més grans, però per als alumnes entre 11 i 14 anys la mirada dels altres compta molt... [PPBB50h]

La valorització, és a dir, el judici que fan els altres crea un cert grau de «guetització» del col·lectiu bilingüe. No tant perquè els estudiants escolaritzats en el sistema bilingüe parlin fora de classe en català sinó més aviat perquè es considera que els grups bilingües són més dinàmics en tant que grups reduïts, que permeten aplicar una pedagogia més moderna a l'aula:

Hi ha un aspecte positiu, les classes bilingües tenen tendència a formar un nucli fort, un grup cohesionat, molt sovint els alumnes se veuen fora del col·legi o del liceu; això és positiu per treballar i aprendre, és interessant, però també és negatiu perquè fa una mena de marginació dels catalans. [PSBB50h]

El grup dels bilingües forma un grup a part, més o menys marginalitzat. Són classes que fan més coses que els altres. Hi ha una altra dinàmica dins aquestes classes. [PSBB50d]

Malgrat tots els inconvenients, és raonable pensar que l'adquisició de la llengua gràcies a l'escola pot ser, sens dubte, un instrument eficaç per substituir la transmissió familiar, pràcticament interrompuda. L'únic instrument, de fet. És possible imaginar, fins i tot, que amb l'ajuda de l'escola algunes famílies podrien recuperar el català com a llengua d'interrelació i podrien reprendre la transmissió «natural» de la llengua històrica del país. Quan es miren les coses des d'aquesta perspectiva, però, se suscita un altre debat, també molt interessant, sobre la naturalesa de la llengua que cal ensenyar a l'escola: cal fer aprendre la varietat lingüística històrica o local, o el que cal és fer conèixer la llengua catalana estàndard?

Quan ensenyem una llengua, generalment ho fem partint d'un plantejament «educatiu», que comporta l'assumpció de determinats conceptes com ara el de «llengua correcta». De totes les vinculacions culturals que hi ha habitualment darrere les llengües, només algunes són susceptibles de poder ser incorporades en un plantejament escolar. Cal ser conscients, per tant, que en aquests moments, i en general, el català que s'està recuperant a l'escola és el català estàndard i no pas la varietat rossellonesa dels avis. Alguns professors expressen la incomoditat que l'aprenentatge d'un català massa neutre pot provocar en algunes famílies catalanoparlants:

Si a casa tenen un registre de vocabulari, tu no els pots pas donar. . . en fi, els dic que existeix l'altre. Si no, a casa els diran: però quin català aprens? no és pas el nostre. . . [PSJC65d].

La recuperació del català, un cop estroncada la transmissió, es produirà doncs, si de cas, a través de la varietat estàndard, i no suposarà pas la recuperació de la varietat local. La majoria dels ensenyants, tanmateix, no troben cap problema en el fet d'ensenyar un català poc relligat amb les particularitats de la llengua dels avis:

Recuperació de tradicions? Jo sóc més girada cap al futur. . . Això de la llengua dels avis me dona maldecap. . . [PSJC60d]

L'aprenentatge de la llengua a l'escola assolirà, en definitiva, diversos graus i intensitats, i dependrà molt de les circumstàncies posteriors a l'escolarització que s'arribi a obtenir un domini real de la llengua o que l'aprenentatge escolar es quedi en un coneixement passiu o en una certa familiarització amb la llengua autòctona. El que l'escola, per si sola, difícilment pot aconseguir és reactivar la transmissió de la llengua, que pràcticament en tots els casos és ja una llengua segona —L2— per als estudiants:

La llàstima és que no ho transmetrà, no serà més llengua de transmissió. Això és una llàstima. Sinó que serà una llengua instrumental, no d'ús familiar o de carrer. . . I això seria el meu somni, doncs, que puguin parlar català aquí normalment. . . [PSMB40d]

Alguns professors són conscients que sense un context social propici la construcció personal —individual— catalana esdevé inabastable. I hi ha consciència que les sensibilitats entre els alumnes poden ser molt diferents:

Tenim aquest desig de pertànyer a una nació, però ells [els alumnes] no s'ho plantegen com nosaltres. La consciència de la pèrdua de la llengua esdevé una motivació de no deixar perdre la llengua [...] No crec que els joves continuïn, confio que sí, però el que sento al pati és francès. [PSMB40d]

A d'altres, en canvi, els agrada pensar que hi ha encara raons per a l'optimisme:

Jo tinc fe en la joventut, trobo que els que fan català és per la seva voluntat; el català... són ells que ho han triat. [PSJC65d].

7 Conclusions

La interrupció de la transmissió natural de la llengua, la dels pares als fills, afecta tots els entrevistats fins ara. Els entrevistats, però, també tenen un tret comú: la consciència de l'absència de la llengua —aquella llengua dels avantpassats que els lliga amb les arrels, amb el territori i amb els germans del sud. La majoria d'entrevistats declaren obertament que tenen la llengua francesa com a llengua materna i ho consideren un fet avantatjós; malgrat això, alguns mostren la voluntat de transmetre la llengua catalana als fills. El català, però, ha de conviure amb el francès, perquè ells per damunt de tot són francesos; això sí, diferents dels francesos de «França endins» o «dels de més enllà de la ratlla». Són conscients de tenir una història diferent, uns costums diferents. És per això que tots parlen o intueixen una identitat complexa.

Referències

- BAYLAC FERRER, Alà (2009): «Societat, llengua i ensenyament del català a Catalunya Nord.» Tesi doctoral. Universitat de Perpinyà–Via Domitia. URL: <http://recerc.maison-pays-catalans.eu/catalunya_nord/ala_baylac/>.
- FULLANA, Olga (2013): «La frontera franco-espanyola en la història de la llengua i de la identitat catalanes a la Catalunya francesa.» *Ianua. Revista Philologica Romanica* 13(1):103–113. URL: <<http://www.romaniaminor.net/ianua/Ianua13/01/07/>>.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. SECRETARIA DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (2004): *Enquesta d'usos lingüístics a la Catalunya Nord 2004: Dades sintètiques*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Secretaria de Política Lingüística. URL: <<http://www20.gencat.cat/docs/Llengcat/Documents/Dades%20origen%20territori%20i%20poblacio/Altres/Arxius/catnord2004.pdf>>.

- MONTOYA, Brauli; MAS, Antoni (2011): *La transmissió familiar del valencià*. València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- PEYTAVÍ, Joan (2009): «Algunes reflexions sobre el català septentrional o rossellonès en un final d'etapa dialectal.» *Llengua & Literatura* 20:193–207. URL: <<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000080/00000008.pdf>>.

Natàlia Carbonell Ros & Gemma Albiol Torres
Universitat de Girona
Facultat de Lletres
Plaça Ferrater Mora, 1
E-17071 Girona
Catalunya, Espanya